

PROVET I PSYKOLOGI 14.9.2015 BESKRIVNING AV GODA SVAR

De beskrivningar av svarens innehåll och poängsättningar som ges här är inte bindande för studentexamensnämndens bedömning. Censorerna beslutar om de kriterier som används i den slutgiltiga bedömningen.

Det viktigaste kriteriet vid bedömningen av provet i psykologi är att svaret är väl förankrat i empiriskt härledd, forskningsbaserad kunskap och centrala psykologiska teorier. I psykologin undersöker man människans utveckling, mänskligt beteende och psykologiska processer samt psykisk hälsa utgående från flera kompletterande perspektiv, dvs. det biologiska, det beteendeorienterade, det kognitiva samt känslornas, motivationens och det sociokulturella perspektivet. Examinanden ska kunna utnyttja de olika psykologiska kunskapsperspektiven på ett naturligt sätt vid granskningen av psykiska fenomen och processer.

I provet i psykologi bedöms också examinandernas beredskap att förstå den psykologiska kunskapens natur och kunskapsbildningen, inklusive bedömning av undersökningens reliabilitet och validitet. Uppgifterna i psykologi kan innebära att examinanderna ska utvärdera resultat av aktuella psykologiska undersökningar och göra upp forskningsplaner. De kan också kräva att examinanderna ska beskriva, utvärdera, diskutera och förklara psykologiska fenomen samt göra jämförelser utifrån olika perspektiv. I flera uppgifter kan också ämnesgränserna överskridas.

En central grund för bedömningen är hur djupgående examinandens psykologiska insikter är, vilken förmåga han eller hon har att tillämpa kunskapen och att granska den kritiskt. För att komma upp till de högsta poängen räcker det inte med att man endast utantill upprepar fakta ur läroboken. En del av uppgifterna förutsätter att man har beredskap att på psykologiska grunder analysera aktuella händelser och fenomen. I bedömningen fäster man särskild vikt vid hur mogen framställningen är och hur väl examinanden är förtrogen med den psykologiska kunskapen. Examinanden bör svara på det som frågas efter i uppgifterna. De fakta och påståenden som presenteras i svaret bör vara klara och tydliga. Utöver detta beaktar man vid bedömningen hur väl strukturerat svaret är i form av en logisk helhet som följer en klar röd tråd.

Uppgift 1

Med tillförlitlighet (reliabilitet) i beskrivningarna av psykisk aktivitet avses hur enhetliga rapporteringarna är från gång till gång (och från en människa till en annan) och hur användbar kunskap dessa beskrivningar ger för att undersöka människans psykiska aktivitet. Tillförlitligheten i människors beskrivningar av sin psykiska aktivitet påverkas t.ex. av a) ålder och mognadsnivå (barns beskrivningar är mindre tillförlitliga än vuxnas); b) att upplevelserna förändras när de presenteras i en annan uttrycksform (från visuell till språklig information); c) att rapportering sker i efterhand eller är fördröjd snarare än samtidig eller snabbt påföljande; d) att emotionella tillstånd i rapporteringsögonblicket färgar av sig på upplevelser som är emotionellt laddade; e) psykisk jämvikt (förmågan att presentera realistiska beskrivningar av psykets funktioner); f) förmedlingen av upprepade och rutinmässiga versus unika upplevelser; g) kunskaps- och expertisnivå (tolkningen av upplevelser som ingår i den egna sakkunskapen). Även om människors beskrivningar av sina egna upplevelser skulle vara otillförlitliga så kan de fungera som väsentligt material för psykologisk forskning och som forskare analyserar, tolkar och specificerar. I terapiarbete uppfångar man upplevelsernas psykiska betydelse under de upprepade sessionernas gång och bilden av den ifrågavarande personens inre tillstånd framträder bit för bit. I psykologiska undersökningar deltar ofta många försökspersoner eller grupper av försökspersoner och utforskandet av likheter och skillnader i beskrivningarna spelar en avgörande roll. Undersökningens tillförlitlighet kan förbättras genom att data insamlas med preciserade frågor i kontrollerade förhållanden, frågorna är strukturerade och reaktionstiden mäts. I ett förtjänstfullt svar kan tillförlitligheten behandlas också i förhållande till giltigheten (validiteten) även om detta inte direkt efterfrågas i uppgiften.

3 p. I svaret presenteras några träffsäkra tankar gällande reliabiliteten och validiteten i det insamlade datamaterialet. Av svaret framgår att examinanden förstår på en elementär nivå varför reliabiliteten gällande psykiska rapporter är ett problem i psykologisk forskning.

5 p. I svaret presenteras en mångsidig och djupgående analys av faktorer som påverkar tillförlitligheten i människors beskrivningar av psykisk aktivitet. I ett förtjänstfullt svar ges en insiktsfull förklaring av hur forskarna i psykologi har lärt sig komma till rätta med begränsningarna gällande tillförlitligheten i fråga om beskrivningar av psykiska aktiviteter.

Uppgift 2

a)

2 p. I svaret definieras klart vad som avses med attribution, och skillnaden mellan inre och yttre attribution beskrivs också.

b)

4 p. I svaret analyseras på ett insiktfullt sätt de inre och yttre attributioner som sammanhänger med ett misslyckande i inträdesprovet till en läroinrättning. Examinanden förstår att attributioner spelar en central roll i hur individen förklarar vilka faktorer som ligger bakom framgång eller misslyckande och att dessa attributioner på ett avgörande sätt kan påverka hans beteende och utveckling. I svaret diskuteras skillnaden mellan inre och yttre attribution när det gäller att förklara misslyckandet i ett inträdesprov. Inre faktorer kan ha att göra med t.ex. det egna kunnandet, hur väl förberedd man varit, psykiskt tillstånd och förmåga. Yttre faktorer kan gälla hur mycket tid man hade att förbereda sig, hur klara instruktionerna och materialet var och vad som sist och slutligen efterfrågades i provet. Människor kan tillägna sig en specifik attributionsstil eller benägenhet att förklara saker på basis av antingen inre eller yttre faktorer. Om vi antar att de inre och yttre faktorer som leder till misslyckande är bestående så kan det leda till att man slutar försöka. Det väsentliga är huruvida individen tror på sin förmåga att påverka situationen eller inte. I ett förtjänstfullt svar kan granskningen av attributionsfenomenet kopplas till en granskning av andra psykologiska begrepp som t.ex. upplevd självförmåga (själveffektivitet). Om man har en stark upplevd självförmåga (själveffektivitet) är det naturligt att förklara misslyckandet med att man var dåligt förberedd, hade felaktiga inlärningsstrategier och att de yttre omständigheterna var ogynnsamma. En svag upplevd självförmåga kan leda till att individen skyller misslyckandet på sina egna dåliga egenskaper och oförmåga. Detta kan leda till att han sänker sina egna akademiska ambitioner.

Uppgift 3

I ett bra svar presenteras funktionerna för respektive hjärnområden. Pannloberna förknippas ofta med uppmärksamhet, motorik, talproduktion och styrning av aktiviteten. Dessa färdigheter kan i svaret hävdas vara bättre hos religiösa människor än hos ateister. Hippocampus förknippas ofta med inläring av nya saker. Svaret kan antyda att religiösa människor är sämre på denna punkt än ateister. I ett förtjänstfullt svar kan man diskutera vidare kring generaliseringen av resultat på gruppnivå till individnivå, om strukturella fynd också kan gälla konkreta funktioner och eventuellt också huruvida skillnader på hjärnnivå dessa två grupper emellan handlar om orsak, verkan eller ett parallellfenomen till religiositet.

3 p. I svaret kan man nämna någon funktion som är förknippad med var sitt hjärnområde och avgöra riktningen på skillnaderna mellan grupperna. Ett större område förknippas vanligen med bättre funktioner.

5 p. I svaret nämns flera funktioner som hör ihop med dessa områden i hjärnan och riktningen på skillnaderna bedöms korrekt. Tillförlitligheten i bedömningen diskuteras, och i ett förtjänstfullt svar kan tillförlitligheten utredas på ett vidare plan.

Uppgift 4

Kamratrelationerna är viktiga för barn i åldern 7–12 och därför klarar de av och tycker om gruppsamvaro och gruppaktiviteter. De kan följa regler och intresserar sig för många nya saker. Regleringen av känslor är redan så utvecklad att de kan fungera bra i grupp. Inläringen av färdigheter och kunskaper på många områden går lättare än i yngre eller äldre åldrar. Minnesfunktionerna är väl utvecklade. Barnet är intresserat av logiskt tänkande och slutledningsförmågan utvecklas. Moralen utvecklas. 7–12-åringen behöver fortfarande den vuxnas hjälp och är ännu inte så självständig som den vuxna. I denna ålder är barn flexibla, vilket betyder att de i allmänhet kan anpassa sig till mångahanda situationer om de bara känner sig trygga, dvs. har stöd av kamrater och lärare. Om beteendestörningar eller inlärningssvårigheter tas upp i svaret är det en tilläggsförtjänst om examinanden kan behandla dessa ur den synvinkel som är relevant med tanke på frågeställningen.

3 p. Examinanden har uppfattat frågan korrekt och behandlar alltså de utvecklingspsykologiska styrkorna i relation till den åldersperiod frågan gäller. I svaret behandlas någon styrka på ett korrekt och relevant sätt.

5 p. Examinanden redogör för de mångfasetterade utvecklingspsykologiska styrkorna hos skolelever i denna ålder och anknyter dem till relevanta utvecklingspsykologiska teorier och undersökningar.

Uppgift 5

Uppgiften erbjuder examinanden möjligheten att välja ämnesområde utgående från sina egna intressen, det som han eller hon kan och vet. Uppgiften tillåter examinanden att själv specificera vilken hobby han eller hon väljer att granska, så förutom musik, konst och drama, idrott eller datorspel kan svaret byggas upp även kring många andra teman. En insiktsfull granskning av en hobby uppfattas som en styrka. Uppgiften förutsätter en analys av den valda fritidsaktiviteten inom den kognitiva psykologins ramar, alltså de olika dimensionerna av människans informationsbehandling, intelligenta verksamhet och kreativa aktivitet. I ett bra svar har examinanden valt en hobby som han eller hon är väl förtrogen med och som har mångfasetterade effekter på individens kognitiva utveckling. I svaret kan man behandla exempelvis hur denna hobby kan påverka gestaltningförmåga, automatisering av aktiviteter, informationsbehandling och minnesfunktioner samt utveckling av expertis (att skickligheten och kreativiteten gradvis når toppnivå). Teorin om inre modeller ger ingredienser för analysen av övningsbaserat kunnande. I ett bra svar tar man upp den personliga betydelse hobbyn kan ha och hur detta via träningens intensitet, etappmål och långsiktiga mål påverkar den kognitiva utvecklingen. I ett förtjänstfullt svar kan ämnet behandlas också genom att relatera de kognitiva processerna till andra delområden inom psykologin, såsom motivation, identitet och personlighet, samt till den sociala och kulturella miljön, bara svaret förankras i den kognitiva utvecklingen.

3 p. Examinanden väljer att analysera ett fritidsintresse som han eller hon är förtrogen med och kan presentera några relevanta synvinklar på hur verksamheten kan påverka den kognitiva utvecklingen.

5 p. I svaret presenteras en omfattande och djupgående beskrivning av den valda hobbyverksamhetens effekter på den kognitiva utvecklingen. Examinanden kan med goda kunskaper om sitt fritidsintresse på ett smidigt sätt relatera dessa till analysen av den kognitiva utvecklingen. I ett förtjänstfullt svar kan de kognitiva processerna också anknytas till andra dimensioner av psykisk aktivitet, såsom känslor, motivation, sociala relationer och nätverk.

Uppgift 6

Den här frågan är nära förknippad med individens psykiska välbefinnande. Samvaro och interaktion med andra människor är viktigt för att utveckla och upprätthålla psykiskt välbefinnande. Våra nära relationer bygger också på att vi tar del av varandras känslor. Man kan fråga sig hur människorelationer fungerar om man döljer sina känslor. Ur utvecklingspsykologisk syn är det viktigt att den vuxna kan vara lyhörd för och leva sig in i barnets såväl positiva som negativa känslor. Tack vare spegelneuronerna kan en individs lycka också upplevas av en annan. När en människa ser en lycklig person blir hon själv lyckligare eftersom känslorna smittar. Man har kunnat påvisa att ett gott humör gagnar människan på många sätt. Med gott humör orkar man bättre och presterar bättre i olika uppgifter. Ur den emotionella självregleringens perspektiv är det inte bra att kontrollera för mycket. I den finska kulturen och i Eino Leinos dikt har rådet också tolkats ur avundens synvinkel, dvs. att det lönar sig för individen att dölja sin lycka för att undvika att väcka avund hos andra. Man kan också tänka att det är ofint att stoltsera med sin lycka och att det blottställer individen för avund och harm. Rådet kan bedömas också ur dessa synvinklar.

3 p. Examinanden lyfter i sitt svar fram centrala element i det psykiska välbefinnandet.

5 p. Det givna rådet granskas i vidare mening och svaret inkluderar emotionell självreglering, den utvecklingspsykologiska synvinkeln och hjärnans funktioner.

Uppgift 7

Ett bra svar inleds med en beskrivning av det centrala innehållet och viktiga drag i utvecklingen hos barnet i lekåldern (2/3 år – 6 år) och utreder vad som avses med självreglering. I lekåldern utvecklas självets strukturer (självuppfattning, självkänsla, samvete, idealjag) och barnet övar sig i självständighet, initiativtagande och att fungera med andra. Småningom orkar barnet vänta på behovstillfredsställelse och lär sig reglera sitt beteende i enlighet med gruppens normer och regler. Känslolivets utveckling inbegriper identifiering, uttryckande och reglering av känslor, en förmåga som gradvis överförs från föräldrarna till barnet och från yttre verksamhet till inre psykiskt arbete. Självkänslan och den kontrollerande självregleringen baserar sig på att samvetet väcks och förmågan till empati utvecklas. I och med självregleringsförmågan lär sig barnet reflektera över följderna av sina gärningar och styra sitt beteende mera målinriktat. Denna utveckling stöds av den kognitiva utvecklingen; i och med att barnet tillägnar sig språket kan det uttrycka mera komplexa känslökiftningar samtidigt som tankarna blir klarare och hjälper barnet att styra sitt beteende.

För att göra upp en forskningsplan väljer examinanden ett tematiskt relevant forskningsproblem och avgränsar sin frågeställning så att undersökningen är genomförbar. Undersökningsvariablerna presenteras och en lämplig undersökningsdesign (t.ex. experimentell undersökning, fallbeskrivning, längdsnitts- eller tvärsnittsundersökning) väljs ut. Den valda forskningsansatsen beskrivs och valet motiveras. Examinanden redovisar valet av deltagare och vilka grupper dessa representerar (bl.a. ålder, kön, undersöknings- och jämförelsegrupp). Datainsamlingsmetoderna (t.ex. observation, experiment eller psykologiska test) beskrivs. Ett förtjänstfullt svar tar upp databearbetning, förväntade forskningsresultat, undersökningens betydelse och hur man kan generalisera forskningsresultaten. Slutligen bör den planerade undersökningens reliabilitet och validitet bedömas, liksom också undersökningens eventuella brister och fel.

3 p. Examinanden beskriver fenomenet som ska undersökas, självregleringen, och anknyter det till i frågavarande barns utvecklingsnivå samt kan i huvuddrag beskriva en fungerande forskningsuppläggning för en undersökning gällande självregleringens utveckling hos barn i lekåldern. Forskningsproblemet formuleras och forskningsansatsen och de valda metoderna är relevanta med tanke på temat för undersökningen och åldern hos de som ska undersökas.

5 p. Som tillägg till ovanstående ges en noggrannare beskrivning av fenomenet som undersöks, tillbudsstående utvecklingspsykologiska undersökningsdesigner presenteras och det egna valet bland dessa motiveras. Undersökningsvariablerna definieras. Undersökningsplanen är klar och fyndig och anknyter på ett meningsfullt sätt till det undersökta fenomenet som förankras i psykologisk kunskap gällande barnets socioemotionella och kognitiva utveckling. Åldersperioden och andra egenskaper hos de undersökta barnen beaktas och undersökningsuppläggningsen och de centrala faserna i en undersökning beskrivs utförligt. Grunderna för urvalet och dess representativitet liksom valet av datainsamlingsmetoder diskuteras ingående och eventuella problem och begränsningar när det gäller generaliserbarhet och objektivitet. Frågor om reliabilitet och validitet behandlas och eventuella etiska synpunkter diskuteras.

Uppgift 8

I ett bra svar kan examinanden på ett mångsidigt sätt diskutera både materialets forskningsbaserade data och psykologiska begrepp och teorier i relation till individens uppfattning om sin egen kropp. Svaret kan bygga på olika perspektiv ur exempelvis utvecklingspsykologin (t.ex. självkänsla, idealjagets utformning), sociokulturella faktorer (kulturella modeller och normer), psykisk hälsa (t.ex. anorexi, kontroll av kroppen som en del av självregleringen), motivationspsykologin (t.ex. kroppsbyggande som prestationsmotiv och väg till inre belöning för individen) och/eller inlärningspsykologin (t.ex. modellinlärning). I ett förtjänstfullt svar knyts materialet ihop med relevanta psykologiska teorier till ett analytiskt och argumenterande resonemang. Ur det förtjänstfulla svaret kan det framgå att förhållandet till den egna kroppen kan vara problematiskt, men att det också kan stöda ett sunt och helhetsmässigt välmående.

3 p. Examinanden kan ur materialet lyfta fram perspektiv på individernas uppfattning om den egna kroppen. I svaret presenteras också på ett korrekt sätt psykologiska begrepp och teorier som inte ingår i materialet.

5 p. Svaret är mera mångfasetterat och analytiskt. Fakta som presenteras i materialet behandlas i relation till psykologiska begrepp och teorier och som underlag för diskussionen kan examinanden också utnyttja ett flertal psykologiska perspektiv utöver de som ingår i materialet.

Uppgift +9

I ett bra svar behandlas ungdomars alkoholanvändning på ett brett plan och ur olika synvinklar och svaret knyts till uppgifter som presenteras i materialet. De ungas alkoholanvändning kan också anknytas till t.ex. utvecklingen i ungdomsåren (t.ex. identitet, kamratrelationer, utvecklingen av känslomässig självreglering, ungdomskulturen), hjärnans utveckling (pännlobens utveckling) eller den psykiska hälsan. I ett bra svar uppmärksammas den ungas egen aktiva roll i utvecklingens förlopp vid sidan av arvet och miljön. I uppgiften ombeds examinanden också granska de långsiktiga följderna av alkoholbruk, vilket förutsätter att examinanden redogör för något slag av utvecklingsmässiga konsekvenser och i de förtjänstfullaste svaren kan redovisa utvecklingsmässiga mekanismer. Dessa mekanismer kan gälla exempelvis de kumulativa processerna, dvs. att svag framgång i ungdomsåren kan utesluta eventuella senare utbildnings- eller yrkesbanor; skeenden i samband med hjärnans utveckling; de psykiska störningarnas varaktighet och samvariation. Svaret kan också byggas ut med lärdomar från kurserna i hälsokunskap, men i ett bra svar ska de psykologiska faktorerna, processerna och teorierna ligga starkt i fokus.

3 p. Examinanden granskar den ungas alkoholanvändning och dess effekter på lång sikt utgående från en psykologiskt relevant synvinkel. I ett trepoängssvar kan utnyttjandet av materialet vara magert. Genom att enbart upprepa det som ges i materialet kommer man inte upp till tre poäng.

5 p. Ämnet behandlas mera mångsidigt och med utnyttjande av flera psykologiska begrepp eller teorier. I svaret beaktas de uppgifter som materialet erbjuder.

7 p. Jämfört med ett fempoängssvar krävs här en fördjupande diskussion i relation till psykologiska begrepp och teorier. I svaret presenteras också tänkbara mekanismer som kan ge en fingervisning om hur alkoholanvändning i ungdomen kan avspeglas i välbefinnandet senare i livet.

Uppgift +10

Examinanden förstår fenomenet prokrastinering och kan på ett analytiskt sätt integrera sin förståelse av detta fenomen med annan psykologisk kunskap. Uppgiften är relativt ospecificerad och det ger examinandem stor frihet att välja sin infallsvinkel. Uppgiften fokuserar på livskompetens, med vilket man i vid mening kan förstå hur individen förhåller sig till familj, vänner, skola och andra sociala gemenskaper (t.ex. fritidsverksamhet). Eftersom studierna innebär en viktig utmaning för gymnasieeleven kan man granska uppskjutarbeteendet i relation till dem, men också en inriktning på exempelvis hälsobeteende eller sociala relationer erbjuder naturliga infallsvinklar. Prokrastinering kan granskas i relation till bl.a. temperament, personlighet, motivation (upplevd självförmåga, själveffektivitet), inläring av färdigheter (handlingsmodeller, rutiner, vanor och strategier), metakognition (planering, styrning och utvärdering av verksamheten), människans psykosociala utvecklingsfaser (Erikson), utvecklingen av självet och identiteten etc. I ett förtjänstfullt svar förankras resonemanget kring uppskjutarbeteendet i psykologiska begrepp, teorier och undersökningar som kan anknytas till den egna infallsvinkeln och hjälper att forma en helhetsbild av fenomenet.

3 p. I svaret presenteras några adekvata synpunkter på vilken effekt gymnasieelevens uppskjutarbeteende kan ha på hur han eller hon bemästrar sitt liv. Examinanden kan behjälpligt kombinera det givna materialet med psykologiska kunskaper och bidra med konkreta exempel ur vardagslivet.

5 p. I svaret presenteras en välstrukturerad analys av hur uppskjutarbeteendets påverkar gymnasieelevens livskompetens. Examinanden presenterar välfunna exempel, belyser dem på ett analytiskt sätt inom ramen för det bifogade materialet och psykologiska teorier och begrepp samt diskuterar prokrastineringens uttrycksformer och dess konsekvenser ur flera synvinklar.

7 p. Svaret utformas som en komplex och helhetsbetonad analys av prokrastineringens effekter på gymnasieelevens livskompetens. Ämnet med tillhörande exempel behandlas på ett djupgående sätt med en naturlig förankring i psykologiska teorier och referensramar.